

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА МІКРО-, МЕЗО- ТА МАКРОРІВНЯХ

Розглянуті концептуальні наукові підходи до визначення сутності та структурних складових економічної безпеки з позиції розвитку соціально-економічних систем на мікро-, мезо- і макрорівнях. Мета: систематизація наукових знань про категорію економічна безпека і обґрунтування авторської позиції визначення сутності економічної безпеки соціально-економічних систем на різних просторових рівнях. Методологічно це дослідження спирається на сукупність наукових методів економічного аналізу, до числа яких можна віднести: методи індукції і дедукції, логічної абстракції, каузальний, функціональний, системний, методи історичного та порівняльного аналізу і т.д. Представлений огляд, що стосується сутності цільових орієнтирів економічної безпеки в науковій літературі, систематизації наукових поглядів на досліджувану категорію. Виділено ключові концептуальні підходи до дослідження проблеми економічної безпеки у відповідності з поглядами і цільовими установками дослідників, обґрунтована авторська позиція, яка розкриває сутність концепції економічної безпеки в аспекті розвитку соціально-економічних систем на мікро-, мезо- і макрорівнях. Просторовий вимір економічної безпеки здійснюється в залежності від рівня досліджень економічних систем, оскільки кожен суб'єкт економічної діяльності, незалежно від рівня господарювання, самостійно приймає господарські рішення щодо використання ресурсів, забезпечення функціонування і розвитку з метою поліпшення своїх конкурентних позицій у відповідному економічному просторі. Подібність цільових установок пояснюється аналогічною сутністю процесів, що впливають на різні рівні економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, економічний розвиток, національна безпека, соціально-економічне середовище, економічна система, просторовий вимір.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА МИКРО-, МЕЗО- И МАКРОУРОВНЯХ

Рассмотрены концептуальные научные подходы к определению сущности и структурных составляющих экономической безопасности с позиции развития социально-экономических систем на микро-, мезо- и макроуровнях. Цель: систематизация научных знаний о категории экономическая безопасность и обоснование авторской позиции определения сущности экономической безопасности социально-экономических систем на различных пространственных уровнях. Методологически это исследование опирается на совокупность научных методов экономического анализа, к числу которых можно отнести: методы индукции и дедукции, логической абстракции, каузальный, функциональный, системный, методы исторического и сравнительного анализа и т.д. Представлен обзор, касающийся сущности целевых ориентиров экономической безопасности в научной литературе, систематизации научных взглядов на исследуемую категорию. Выделены ключевые концептуальные подходы к исследованию проблемы экономической безопасности в соответствии со взглядами и целевыми установками исследователей, обоснована авторская позиция, раскрывает сущность концепции экономической безопасности в аспекте развития социально-экономических систем на микро-, мезо- и макроуровнях. Пространственное измерение экономической безопасности осуществляется в зависимости от уровня исследований экономических систем, поскольку каждый субъект экономической деятельности, независимо от уровня хозяйствования, самостоятельно принимает хозяйственные решения по использованию ресурсов, обеспечение функционирования и развития с целью улучшения своих конкурентных позиций в соответствующем экономическом пространстве. Сходство целевых установок объясняется аналогичной сути процессов, влияющих на разные уровни экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, экономическое развитие, национальная безопасность, социально-экономическую среду, экономическая система, пространственное измерение.

Klunko Natalia

CONCEPTUAL QUESTIONS FOR DETERMINATION OF ECONOMIC SECURITY ON MICRO, MEASURES AND MACROWAVES

Conceptual scientific approaches to determining the essence and structural components of economic security from the perspective of the development of socio-economic systems at the micro, meso and macro levels. Systematization of scientific knowledge about the category of economic security and the rationale for the author's position on the definition of the essence of economic security of socio-economic systems at various spatial levels. Methodologically, this research is based on a set of scientific methods of economic analysis, which include: methods of induction and deduction, logical abstraction, causal, functional, system, methods of historical and comparative analysis, etc. An overview is given of the nature of the targets for economic security in the scientific literature, the systematization of scientific views on the category being studied. Key conceptual approaches to the study of the problem of economic security in accordance with the views and targets of researchers are singled out, the author's position is substantiated, the essence of the concept of economic security in the aspect of development of socio-economic systems at the micro, meso- and macrolevels is revealed. Spatial measurement of economic security is carried out depending on the level of research of economic systems, since each subject of economic activity, independently of the level of management, independently makes economic decisions on the use of resources, ensuring functioning and development in order to improve its competitive positions in the relevant economic space. The similarity of the targets is due to the similar nature of processes that affect different levels of economic security.

Key words: economic security, economic development, national security, socio-economic environment, economic system, spatial dimension.

Актуальність дослідження. Безпека - це стан захищеності будь-яких суб'єктів, об'єктів або систем від внутрішніх і зовнішніх загроз, що характеризується відсутністю потенційної можливості загроз і негативних впливів. Це загальнонаукова категорія, яка полягає в інтегральній формі захищеності, надійності, а також стійкості і життєздатності різних суб'єктів, об'єктів і систем.

Підвищення дослідницького інтересу до проблеми національної безпеки в філософському, економічному, соціологічному і політичному аспектах останнім часом пов'язано з істотною зміною світової геополітичної обстановки, ускладненням зовнішньоекономічного становища України, збільшенням числа військових конфліктів, техногенних катастроф, терористичних актів, соціальних потрясінь і валютно-фінансовою кризою, що стосується світової фінансово-банківської системи.

У широкому сенсі безпеку можна забезпечити двома способами: усунути джерело небезпеки або підвищити рівень захищеності об'єкта. Рівень захищеності може обумовлюватися як наявністю певних характеристик, так і бути результатом цілеспрямованого впливу. В результаті об'єкт підвищує свою життєздатність і життєстійкість і забезпечує собі можливість подальшого розвитку.

Забезпечення національної безпеки, таким чином, ґрунтується, з одного боку, на наявності у держави сил, засобів, ресурсів і матеріальних можливостей, які гарантують захист від зовнішніх і внутрішніх загроз, а з іншого - в організованій здатності суб'єктів до прийняття політичних рішень, до аналізу і прогнозування розвитку геополітичної обстановки і прийняттю превентивних заходів щодо захисту національних інтересів, концентровано виражають домінуючі особисті, громадські та державні інтереси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси забезпечення економічної безпеки постійно перебувають у центрі уваги науковців. Проблема економічної безпеки держави присвячені праці таких вітчизняних науковців, як Варналій З.С. [1], Голіков І.В. [2], Денисов О. Є. [3], Димченко О. В. [4], Долгопалова М. М. [5], Каламбет (Юдіна) С.В., Кириленко Б.О. [6], Кубах Т.Г. [7], Мірошніченко О.В. [8], Нестеренко С.А., Бочарова Н.О. [9], Савчук О.Р. [10], Ткач А. А. [11], Федорук О. В. [12], Чубукова О.Ю. [13] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Але залишаються поза увагою концептуальні наукові підходи до визначення сутності та структурних складових економічної безпеки з позиції розвитку соціально-економічних систем на мікро-, мезо- і макрорівнях.

Мета статті: систематизація наукових знань про категорію економічна безпека і обґрунтування авторської позиції визначення сутності економічної безпеки соціально-економічних систем на різних просторових рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна безпека як складне соціально-політичне поняття, що має комплексний міждисциплінарний характер, визначає основи національного буття і розвитку суспільства, особистості і держави і забезпечується системою державних і громадських інститутів, які б виробляли і захищали національні інтереси, цілі і пріоритети.

Зокрема, національні інтереси та пріоритети пов'язані як з поступальним розвитком і ростом національної економіки, так і з захистом власної території і забезпеченням цілісності держави; охороною довкілля та екосистем; підтриманням унікальної національної духовної і матеріальної культури (національного культурного надбання), в тому числі мови; збереженням характерного, фізичного і психологічного здоров'я нації; розвитком демографічного і інтелектуального потенціалу, політичної системи, забезпеченням правосуддя, дотримання законодавства, охорони прав власності і т.д.

Національна безпека трактується як стан захищеності особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, який дозволяє забезпечити конституційні права, свободи, якість і рівень життя громадян, суверенітет, територіальну цілісність і забезпечує сталий розвиток України, оборону і безпеку держави.

Таким чином, економічна безпека, з одного боку, є частиною національної безпеки України, її суб'єктів і окремих господарюючих суб'єктів. Стан національної безпеки України безпосередньо залежить від економічного потенціалу країни і ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки.

З іншого боку, підтримку державної, громадської, техногенної, екологічної, енергетичної, інформаційної, продовольчої і етнокультурної безпеки, вимагає відповідного економічного і фінансового забезпечення. У цьому розумінні має сенс говорити про

економічне забезпечення національної безпеки.

Таким чином, при співвіднесенні безпеки економічної і національної мають місце два підходи до визначення взаємозв'язку між даними поняттями.

1. Економічна безпека виступає як підсистема національної безпеки, що відповідає за господарську діяльність товариства, включаючи сукупність відносин, що складаються в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання суспільного продукту і відтворення національного багатства.

2. Економічна безпека являє собою фінансову і матеріальну базу, що забезпечує національну безпеку; в зв'язку з цим чим вище рівень економічного розвитку країни і чим більшими економічними ресурсами вона володіє (або контролює), тим вище ступінь її захисту від можливих загроз.

Економіка як господарська діяльність забезпечує життєдіяльність суспільства - держави і особистості - звідси життєздатність економіки, і економічна безпека представляє собою систематизуючу основу громадської, національної та особистої безпеки. Всі перераховані компоненти безпеки не можуть бути реалізовані без економічного забезпечення. Крім того, економічні фактори і умови є вихідними в системі забезпечення безпеки і розвитку на різних господарських і соціальних рівнях.

Національна економічна безпека має внутрішню матеріально-речову основу, яка характеризується рівнем розвитку продуктивних сил і обсягом національного багатства. Останнього має бути достатньо, щоб забезпечити істотну частку натуральних і вартісних елементів розширеного відтворення суспільного продукту і необхідний для довгострокового розвитку економіки рівень національного доходу.

Починаючи з 1990-х рр. спостерігається зростання інтересу з боку вітчизняних авторів до проблематики економічної безпеки. Поняття економічної безпеки вже увійшло в нормативні документи і зайняло міцне місце в громадських і політичних дискусіях з економічних питань. В СРСР термін «економічна безпека» не розглядався, оскільки планова економіка являє собою свідому цілеспрямовану діяльність людей по організації господарського процесу, отже, стихійні ринкові впливи і конкурентна боротьба не представляли для країни серйозну небезпеку.

З початком переходу від планового господарства до моделі регульованого ринку ставлення до безпеки функціонування соціально-економічних систем різного просторового рівня в умовах динамічно мінливого зовнішнього середовища, безперервної конкурентної боротьби і негативного впливу дестабілізуючих чинників істотно змінилося. Нагадаємо, що згідно з найбільш поширеним визначенням, ринкове господарство - це господарство, де панують приватна власність, поділ праці і вільна конкуренція. При цьому конкурентна боротьба є іманентною ознакою ринкових відносин.

Звідси в умовах ринкового господарства, глобалізації та посилення взаємозалежності економік на різних просторових рівнях загрози економічного характеру іманентно притаманні природному середовищу розвитку продуктивних сил, повністю усунути їх неможливо. Неоднорідність соціально-економічних умов і розподілу ресурсів обумовлена історичними, географічними, соціальними, технологічними, політичними факторами і є одним із закономірних ознак ринкового типу розвитку.

Економічна безпека може бути представлена як стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного і оборонного існування і прогресивного розвитку України, невразливість і незалежність її економічних інтересів по відношенню до можливих зовнішніх і внутрішніх загроз і впливів.

Однак, значна частина українського економічного співтовариства не вважає поняття економічної безпеки науковим або заперечує його приналежність економічній науці. Крім того, спостерігаються істотні розбіжності щодо визначення цього терміна. Українські економісти пропонують різні концептуальні підходи до визначення сутності та структурних складових економічної безпеки.

В цілому можна виділити три основних концептуальних підходи до визначення сутності економічної безпеки, в кожному з яких представлені різні авторські трактування зазначеного терміну.

Перший підхід пов'язаний з розглядом економічної безпеки як сукупності умов і факторів, що забезпечують розвиток, ефективність економіки і захист господарства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Другий підхід визначає економічну безпеку як стан економіки, при якому забезпечуються соціально-економічний розвиток, захист економічних і національних інтересів і стійкість до впливу негативних і дестабілізуючих чинників.

Третій підхід трактує поняття «економічна безпека» як властивість або характеристику економічної системи.

В рамках кожного підходу пропонуються різні авторські концепції, що визначають сутність даного терміну. Результати аналізу існуючих концептуальних підходів представлені в таблицях 1, 2, 3.

Таблиця 1

Економічна безпека як сукупність умов і факторів

Концептуальна мета	Сутність економічної безпеки
Забезпечення економічної незалежності, стійкості і розвитку	Сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення. Сукупність умов і факторів, що характеризують поточний стан економіки, стабільність, стійкість і поступальність її розвитку, ступінь її самостійності
Досягнення максимальної ефективності виробництва, використання економічних ресурсів задоволення потреб суспільства	Поєднання економічних, політичних і правових умов, яке забезпечує в довгостроковій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом. Комплекс економічних, політичних, правових, геополітичних умов, що забезпечують захист життєво важливих інтересів держави щодо її ресурсного потенціалу, можливостей збалансованого і динамічного росту, соціального розвитку і екології . Сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному зростанню національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, що гарантує захист від різного роду загроз і втрат
Захист від внутрішніх і зовнішніх загроз	Створювані державою умови, що гарантують недопущення нанесення господарству країни непоправного збитку від внутрішніх і зовнішніх економічних загроз

Таблиця 2

Економічна безпека як стан економіки

Концептуальна мета	Сутність економічної безпеки
1	2
1. Забезпечення безпеки сталого соціально-економічного розвитку	Стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал, навіть при найбільш несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Стан економіки та продуктивних сил суспільства з точки зору можливостей самостійного забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, підтримки необхідного рівня національної безпеки держави, а також належного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної конкуренції
2. Забезпечення економічної незалежності, і якості життя	Стан економіки країни, якого, по-перше, за обсягами і структурними параметрами досить для забезпечення існуючого статусу держави, її політичного та соціально-економічного розвитку (незалежно від зовнішнього тиску), і, по-друге, спосіб підтримувати рівень легальних доходів, що забезпечує абсолютній більшості населення добробут, відповідний стандартам цивілізованих країн. Стан національного господарства, що забезпечує здійснення економічного суверенітету, збільшення економічної сили і підвищення якості життя в умовах вимог, що накладаються участю в системі міжнародної економічної взаємозалежності і в геоекономічній структурі, яка розуміється як просторово-силова структура світового господарства
3. Захищеність від впливу негативних і дестабілізуючих чинників	Стан національної економіки, що характеризується стійкістю, «імунітетом» до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що порушують нормальне функціонування суспільного відтворення, підривають досягнутий рівень життя населення і тим самим викликають підвищену соціальну напруженість в суспільстві, а також загрозу самому існуванню держави.

Продовж. табл. 2

1	2
	Стан національної економіки, що забезпечує задоволення життєво важливих потреб країни в матеріальних благах незалежно від виникнення в світовій економічній системі або всередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру.

Таблиця 3

Економічна безпека як властивість або характеристика економічної системи

Концептуальна мета	Сутність економічної безпеки
1	2
Здатність до розвитку	Здатність економічної системи функціонувати і розвиватися в умовах дії загроз, своєчасно ліквідовуючи, послаблюючи або компенсуючи їх, не допускаючи їх надмірного накопичення, долати виникаючі несприятливі зовнішні впливи, забезпечувати стійкість положення системи і її суб'єктів
Здатність до досягнення цілей і ефективність функціонування	Сукупність властивостей стану виробничої підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей всієї соціально-економічної системи. Економічна безпека виступає як емерджентна властивість господарської системи, що виникає на основі взаємодії господарюючих суб'єктів на різних структурних рівнях, що дозволяє забезпечити шляхом підтримки динамічної рівноваги між виникаючими загрозами і ресурсним потенціалом безпечного економічного розвитку, її цілісність, стійкість і ефективність
Захищеність від впливу негативних і дестабілізуючих чинників	Стійкість національної економічної системи до ендогенних і екзогенних шоків економічного або політичного походження, яка виявляється в її здатності нейтралізувати потенційні джерела шоків і мінімізувати збиток, пов'язаний з виробничими шоками. Система захисту життєвих інтересів України, об'єктом якої можуть бути народне господарство країни в цілому, окремі регіони країни, окремі сфери і галузі господарства, юридичні і фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності. Захищеність

1	2
	економічних інтересів держави та її економічного суверенітету від дискримінації та економічного диктату, здійснюваних в формі економічних санкцій, заборон і обмежень, а також від внутрішніх загроз економічному потенціалу держави в умовах нестабільності економічних відносин і перебудови системи

Аналізуючи наведені трактування економічної безпеки як сукупності умов і факторів, можна звернути увагу на двоякість даного визначення, яке більшою мірою характеризує поняття середовища. Загально розуміння середовища зводиться до сукупності умов, що впливають на розвиток об'єкта або системи, тобто до сукупності деяких факторів впливу. В даному сенсі середовище являє собою сукупність умов і факторів, що впливають на об'єкти, що знаходяться в її межах, динамічно змінюючись під їх впливом.

Умови позначають основу або передумови, що визначають майбутній розвиток чи функціонування об'єкта або процесу. Фактори описуються як причини або рушійні сили будь-якого процесу, що формують його характер або окремі його риси.

Таким чином, середовище по відношенню до економічних систем являє собою сукупність умов і факторів, що визначають функціонування і розвиток громадсько-економічної системи в цілому, включаючи виробничі, суспільні відносини та інститути. У цьому сенсі ми вважаємо, що розгляд економічної безпеки як безпечного середовища для розвитку, ефективного функціонування соціально-економічної системи є досить спірним.

Як загальнометодологічна категорія термін «перебування» використовується в науці для позначення безлічі стійких значень змінних параметрів і характеристик об'єкта, процесу або системи в певний момент (або інтервал) часу, які визначають поведінку даного об'єкта або системи. Стан є стійким в конкретний момент часу; за допомогою даної категорії виражається процес зміни, руху і розвитку, який зводиться до зміни властивостей і параметрів.

Поняття стану є центральним при вивченні змін, руху і розвитку об'єктів і систем. Для характеристики динамічних систем, до яких відносяться соціально-економічні системи, стан представляється як реалізація в певний момент часу параметрів (властивостей), що

визначають поведінку і розвиток системи. Динамічний рух є зміною станів у часі. Зв'язок станів прийнято характеризувати через принцип причинності: деякий початковий стан системи в поєднанні з зовнішніми впливами є причиною її наступних станів.

Концептуальний підхід, який визначає економічну безпеку як стан економіки, представляється нам найбільш логічним, оскільки відображає динамічність, розвиток економічних процесів в часі і характеризується певним набором параметрів.

Третій концептуальний підхід розглядає економічну безпеку як окрему властивість або характеристику економічної системи (або ж їх сукупність), які забезпечують здатність системи до досягнення цілей, функціонування та розвитку, її захищеність і стійкість до впливу негативних і дестабілізуючих чинників. У даному трактуванні безпека економічної системи являє собою фундаментальну властивість системи, необхідну для її існування.

Подібне трактування терміна «економічна безпека» є не зовсім коректним в зв'язку з тим, що знаходження системи в стані безпеки визначається рівнем її захищеності, надійності, стійкості і життєздатності, які є якісними характеристиками громадсько-економічної системи і забезпечують її функціонування і розвиток. Отже, безпека не може бути характеристикою або властивістю соціально-економічної системи.

Таким чином, категоріальні визначення економічної безпеки вельми різноманітні, що, на наш погляд, свідчить про складність і динамічності досліджуваного феномена в просторово-часовому, структурно-рівневому і функціональному аспектах. Разом з тим при всьому різноманітті наявних теоретичних конструкцій і їх методологічного інструментарію можна простежити тенденцію до узагальнення локальних підходів і відображення загальних стійких, істотних, об'єктивних характеристик економічної безпеки.

У даній роботі ми розглядаємо економічну безпеку з позиції соціально-економічних систем, отже, будемо виходити з того, що безпека є стан соціально-економічної системи, що забезпечує її ефективне функціонування і розвиток незалежно від впливу негативних факторів, що можна охарактеризувати певним набором параметрів.

Соціально-економічну систему прийнято вважати цілісною сукупністю взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних і

економічних інститутів, суб'єктів і відносин, що складаються в процесі здійснення господарської діяльності, розподілу матеріальних і нематеріальних ресурсів, виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг.

Будь-яка соціально-економічна система являє собою динамічну систему, що знаходиться в процесі зміни, руху і розвитку, в ході яких відбувається зміна її властивостей і параметрів. Стан в конкретний момент є реалізацією параметрів і властивостей, що визначають поведінку і розвиток системи.

Виділимо найбільш розповсюджені цільові установки, з якими дослідники пов'язують досягнення економічної безпеки.

1. Стійкість (стабільність) економічного розвитку. Це одне з найбільш популярних вимірювань проблеми економічної безпеки, яке в якості основної концептуальної мети виділяється прихильниками всіх існуючих підходів до визначення її сутності. Очевидно, що феномен нестабільності і циклічності розвитку іманентно властивий ринковій економіці. При цьому характер нестабільності економічної системи необхідно розглядати на різних рівнях, відрізняючи «деструктивну нестабільність» господарської системи від структурної і технологічної її перебудови. Основна складність дослідження економічної безпеки в контексті сталого розвитку полягає в тому, що тут неможливо обмежитися розглядом виключно економічних загроз стійкості розвитку, оскільки слід враховувати також і інші загрози. Розгляд виключно економічних чинників сталого розвитку істотно звужує горизонт аналізу, однак, без урахування екологічних і соціальних детермінант «стійкого» економічного розвитку неможливо виконати об'єктивний аналіз факторів, що забезпечують безпеку розвитку.

2. Досягнення максимальної ефективності виробництва, використання економічних ресурсів. Максимально ефективне використання ресурсів є основоположною метою будь-якої економічної і господарської діяльності незалежно від рівня захищеності в умовах ринкової економіки. Іншими словами, модель економіки такого типу базується на передумові, що людська поведінка націлена на максимізацію грошового доходу.. Отже, досягнення максимальної ефективності використання ресурсів є концептуальною метою функціонування будь-якої економічної системи незалежно від рівня її захищеності.

3. Досягнення конкурентоспроможності. З огляду на те, що конкурентна боротьба, як ми вже відзначали, є іманентною ознакою ринкових відносин, розгляд економічної безпеки з позицій конкурентоспроможності є некоректним. Конкурентоспроможність як здатність протистояти конкуренції є специфічним виміром рівня безпеки та являє собою об'єкт інтересу конкретних суб'єктів економічної діяльності.

4. Захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз. При цьому підході в центрі уваги опиняються економічні умови забезпечення пріоритетів безпеки, пов'язані із забезпеченням підвищення ступеня захищеності об'єкта від можливих дестабілізуючих факторів. У подібній інтерпретації концепція економічної безпеки виходить з рамок предметного поля економічної науки, інтегруючись з теоріями політичних, юридичних і суспільних відносин. Так, в ряді публікацій про забезпечення економічної безпеки упор робиться на припинення нелегальних видів економічної діяльності (ухилення від податків, контрабанда, відмивання кримінальних доходів тощо). Подібне розуміння проблеми пов'язано з терміном «безпека» і переводить поняття економічної безпеки зі сфери економічної науки в сферу юриспруденції.

5. Забезпечення економічної незалежності. Мається на увазі незалежність при прийнятті управлінських рішень і можливість безперерійного функціонування економічної системи. Незалежність управлінських рішень має сенс тільки в разі, якщо поставлені цілі носять об'єктивний характер; в іншому випадку існує небезпека економічної системи. Незалежність управлінських рішень має сенс тільки в разі, якщо поставлені цілі носять об'єктивний характер; в іншому випадку існує небезпека, що концепція забезпечення економічної безпеки може стати обґрунтуванням суб'єктивного уявлення про те, які саме цілі повинні бути досягнуті в економічній сфері. Твердження про те, що орган управління повинен мати повну свободу у визначенні та реалізації економічної політики, є досить спірним і погано узгоджується з демократичними принципами, невід'ємною рисою яких є реагування суб'єктів прийняття рішень на імпульси, які виходять від суспільства.

У зарубіжній економічній літературі підходи до концептуалізації проблематики економічної безпеки відрізняються від вітчизняних підходів. Зокрема, американські вчені К. Мюрфі і Р.

Топел із Чиказького університету (США) розглядають економічну безпеку на національному рівні, роблячи упор на обороноздатність країни і політичний аспект економічної безпеки, і визначають її як державну політику, спрямовану на збереження життя і добробуту громадян в умовах активно діючих загроз [14].

У багатьох дослідженнях закордонних авторів проблема забезпечення економічної безпеки розглядається в соціальному аспекті, через добробут, рівень і якість життя населення [15, 16]. Англійський термін *security* розглядається в ряді англомовних публікацій в контексті фінансового забезпечення населення.

У книзі професора Е. Лі, колишнього глави Азіатсько-Тихоокеанського центру з вивчення питань безпеки, «Сталий економічний розвиток: ресурси, навколишнє середовище та інститути» розкрито зв'язок між проблемою забезпечення безпеки соціально-економічних систем і їх стійким розвитком в умовах обмеженості ресурсів [17]. Під економічною безпекою автор розуміє захист від ризику втрати добробуту і розглядає взаємозв'язок між дефіцитом природних ресурсів, безпекою та стійким розвитком.

Просторовий вимір економічної безпеки здійснюється в залежності від рівня досліджень економічних систем: макроекономічний рівень, мезорівень (регіональний і галузевий), мікрорівень (агенти ринку, підприємства, домогосподарства і особистість).

Кожен суб'єкт економічної діяльності, незалежно від рівня господарювання, самостійно приймає рішення, що стосуються господарської діяльності, використання ресурсів і забезпечення успішного функціонування і розвитку з метою поліпшення своїх конкурентних позицій в економічному просторі. При цьому мова може йти як про конкуренцію в рамках глобального ринку, так і на просторовому, регіональному рівні, а також рівні окремих господарюючих суб'єктів та домогосподарств. Конкурентна боротьба в умовах обмеженості економічних ресурсів є закономірною властивістю ринкової економіки, звідси і виникає необхідність забезпечення економічної безпеки на будь-якому рівні господарювання.

На міжнародному рівні економічна безпека визначається комплексом міжнародних умов співіснування домовленостей та інституціональних структур, при якому кожній державі надається можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального і економічного розвитку, не зазнаючи зовнішнього і політичному тиску і розраховуючи на невторчання, розуміння і взаємоприйнятне і взаємовигідне співробітництво з боку інших держав.

Найбільш вивченою в даний час є економічна безпека на національному рівні; дослідженню проблем національної безпеки з позицій забезпечення національних інтересів присвячені численні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених.

Відзначаючи збіг інтересів суб'єктів держави і населення з інтересами зміцнення і захисту української державності, можна стверджувати, що економічна безпека країни може виступати як вища цінність лише за умови, що вона гарантує стабільність і стійкість зростання в кожному з регіонів.

Особливої актуальності проблеми економічної безпеки регіонів надає їх диференціація за рівнем соціально-економічного розвитку: регіони з різним рівнем розвитку в ринкових відносинах мають різні власні економічні інтереси і методи конкурентної боротьби.

Разом з тим інтеграційна взаємодія регіонів в межах єдиного економічного простору держави підвищує взаємовплив і вразливість економік регіонів від екзогенних (зовнішніх по відношенню до регіону) джерел загроз.

Регіон як економічний об'єкт має двоїтий характер: з одного боку, він являє собою самостійну економічну підсистему зі своїм ресурсним та економічним простором, з іншого боку, регіон - це частина національної економіки, отже, його функціонування пов'язане з участю у формуванні єдиного економічного простору.

Безпека підприємств як основних суб'єктів господарської діяльності відноситься до мікрорівня економічної безпеки. Економічна безпека підприємства являє собою стан виробничих відносин, матеріальних, фінансових, трудових та інтелектуальних ресурсів, при якому забезпечується стабільність функціонування, гарантована дохідність фінансової та господарської діяльності, ефективність використання ресурсів і потенціалу, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток.

На мікрорівні, крім чинників стійкості економічного розвитку і безпеки господарюючих суб'єктів, що диктуються природними вимогами конкурентного ринкового середовища, пов'язаними із забезпеченням їх конкурентоспроможності та збереженням ринкових позицій, виникають специфічні загрози, характерні для трансформаційних процесів, ризику, пов'язані з періодичним переділом власності, боротьбою за контроль над активами та ін. Ці загрози можуть бути реалізовані як в формі злиттів і поглинань, так і шляхом відвертих рейдерських захоплень. Слід зазначити, що іноземні інвестори дуже чутливі до безпеки бізнесу і розглядають такі загрози господарсько-інвестиційній діяльності як найбільш значущі в сучасній Україні.

Можливість розвитку соціально-економічної системи будь-якого рівня пов'язана з її здатністю стійко функціонувати в режимі розширеного відтворення при максимальній незалежності від активного впливу дестабілізуючих факторів.

Звідси конкретизуємо сутність концепції економічної безпеки з позиції розвитку для соціально-економічних систем різного рівня (табл. 4).

Таблиця 4

Сутність концепції економічної безпеки з позиції розвитку соціально-економічних систем

Характеристика	Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
1	2	3	4
1. Суб'єкт	Державна влада	Регіональні органи влади	Керівники суб'єктів господарювання та окремі індивідууми
2. Об'єкт	Україна в системі глобальної економіки	Регіон як суб'єкт держави	Підприємства, організації та домогосподарства
3. Мета	Забезпечення захищеності поступального розвитку національної	Забезпечення безпеки соціально-економічного розвитку регіону в межах єдиного	Забезпечення безпеки економічного розвитку господарюючого

Продовж. табл. 4

1	2	3	4
	економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, які порушують економічну і соціальну стабільність	економічного простору держави	суб'єкта, що виражається в недопущенні ризикових подій, що загрожують його функціонуванню і перешкоджають стратегічному розвитку
4. Умови забезпечення	Збереження і примноження національного багатства, наявність достатнього ресурсного забезпечення для підтримки оборонного потенціалу економічного розвитку. Забезпечення розширеного відтворення суспільного продукту отримання необхідного для довгострокового розвитку економіки рівня національного доходу. Захищеність національного господарства країни, що гарантує недопущення	Збереження і примноження національного багатства на регіональному рівні, наявність ресурсного забезпечення для здійснення господарської діяльності підприємництва. Формування достатньої дохідної бази бюджетів суб'єктів України для економічного і соціального розвитку території. Захищеність національних інтересів на рівні окремих регіонів від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх по відношенню до суб'єкта країни	Наявність достатніх природних, матеріальних, і трудових і фінансових ресурсів для безперерйного функціонування і соціально-економічного розвитку. Забезпечення достатньої ефективності використання матеріальних, природних, і трудових і грошових ресурсів для забезпечення необхідного рівня прибутковості. Захищеність окремих суб'єктів господарської діяльності, включаючи юридичних та фізичних осіб, від негативного впливу

1	2	3	4
	непоправної шкоди від внутрішніх і зовнішніх загроз, що виявляється в здатності держави нейтралізувати потенційні джерела загроз і ризикових подій і мінімізувати збитки, пов'язані з реальними подіями	дестабілізуючих факторів і загроз	дестабілізуючих чинників і загроз

Висновок. Безпека розвитку соціально-економічної системи будь-якого рівня спирається на систему відносин суспільства, держави і господарюючих суб'єктів. Отже, забезпечення безпеки на міжнародному рівні тісно пов'язане із забезпеченням безпеки на національному, регіональному та мікроекономічному рівнях. Джерелом такої єдності є аналогічна сутність про процеси, що впливають на різні рівні економічної безпеки.

Забезпечення поступального розвитку господарського і соціального комплексу в сучасних умовах ускладнюється серйозними проблемами, пов'язаними з наростанням внутрішніх і зовнішніх загроз, циклічними коливаннями світової економіки, високим динамізмом, нестійкістю і взаємозалежністю геополітичних подій, що визначають умови господарювання і економічні відносини в глобальному світі.

Література

1. Кубах Т.Г. Аналіз наукових підходів до розкриття сутності економічної безпеки держави / Т.Г. Кубах // Ефективна економіка – 2014. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3354>
2. Чубукова О.Ю. Системи економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура / О.Ю. Чубукова // Ефективна економіка. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3169>

3. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : [монографія] / [З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Сасенко] ; за заг. ред. проф. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.

4. Голіков І.В. Сутність та еволюція поняття економічної безпеки / І.В. Голіков // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 309–314.

5. Денисов О. Є. Сутність поняття економічної безпеки та її вплив на розвиток державності // Економіка та держава № 7/2016 – С. 52-57

6. Димченко О. В. Економічна безпека комунальних підприємств у контексті антикризової стратегії розвитку // Економіка і регіон № 1 (38) – 2013 – ПолтНТУ – С. 12-18

7. Долгопалова М. М. Деякі аспекти процесу забезпечення економічної безпеки держави / М. М. Долгопалова // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2010. – № 3. – С. 110–115.

8. Каламбет (Юдіна) С.В., Кириленко Б.О. Економічна безпека як багаторівнева система // Мукачівський державний університет - Економіка і суспільство - Випуск № 5 / 2016 – С. 344-349

9. Мірошніченко О.В. Економічна безпека України: стан і дослідження питання (погляд скрізь 20-річчя незалежності, 24.04.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.pn.ru/public/79872/>

10. Нестеренко С.А., Бочарова Н.О. Економічна безпека підприємств в системі національної безпеки країни // Науковий вісник Херсонського державного університету - Випуск 13. Частина 3. 2015 – С. 88-91.

11. Савчук О.Р. Понятійні засади економічної безпеки держави // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського - Випуск 6. 2015 – С. 238-244

12. Ткач А. А. Институционализация глобального экономического развития / А. А. Ткач // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). – С. 398–403.

13. Федорук О. В. Економічна безпека держави з відкритою економікою: сутність та пріоритети зміцнення // Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2013. № 4 – С. 31-37

14. Murphy K.M., Topel R.H. Some Basic Economics of National Security // American Economic Review. 2013. Vol. 103. No. 3. P. 508–511.

15. Imrohoroğlu S., Kitao S. Social Security Reforms: Benefit Claiming, Labor Force Participation, and LongRun Sustainability // American Economic Journal: Macroeconomics. 2012. Vol. 4. No. 3. P. 96–127.

16. Courtney C.C., Levine Ph.B. Recessions, Retirement and Social Security // American Economic Review. 2011. Vol. 101. No. 3. P. 23–28.

17. Arsenio Balisacan, Ujjayant Chakravorty, Majah-Leah Ravago Sustainable Economic Development: Resources, Environment, and Institutions Free - Academic Press - Imprint of Elsevier Books from September 20, 2014.

1. Kubakh T.H. Analiz naukovykh pidkhodiv do rozkryttia sutnosti ekonomichnoi bezpeky derzhavy / T.H. Kubakh // Efektyvna ekonomika – 2014. – № 9 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3354>

2. Chubukova O.Iu. Systemy ekonomichnoi bezpeky (ekosesteit): sutnist, struktura / O.Iu. Chubukova // Efektyvna ekonomika. – 2014. – № 2 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3169>

3. Varnalii Z.S. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorityety zmitsnennia : [monohrafiia] / [Z.S. Varnalii, D.D. Burkaltseva, O.S. Caienko] ; za zah. red. prof. Z.S. Varnalii. – K. : Znannia Ukrainy, 2011. – 299 s.

4. Golikov I.V. Sutnist' ta evolyuciya ponyattya ekonomichnoi bezpeki / I.V. Golikov // Problemi ekonomiki. – 2014. – № 1. – S. 309–314.

5. Denysov O. Ye. Sutnist poniattia ekonomichnoi bezpeky ta yii vplyv na rozvytok derzhavnosti // Ekonomika ta derzhava № 7/2016 – S. 52-57

6. Dymchenko O. V. Ekonomichna bezpeka komunalnykh pidpriemstv u konteksti antykryzovoi stratehii rozvytku // Ekonomika i rehion № 1 (38) – 2013 – PolNTU – S. 12-18

7. Dolhopalova M. M. Deiaki aspekty protsesu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy / M. M. Dolhopalova // Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu. – 2010. – № 3. – S. 110–115.

8. Kalambet (Iudina) S.V., Kyrylenko B.O. Ekonomichna bezpeka yak bahatorivneva systema // Mukachivskyi derzhavnyi universytet - Ekonomika i suspilstvo - Vypusk № 5 / 2016 – S. 344-349

9. Miroshnychenko O.V. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: stan i doslidzhennia pytannia (pohliad skriz 20-richchia nezalezhnosti, 24.04.2013 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://news.pn/ru/public/79872/>

10. Nesterenko S.A., Bocharova N.O. Ekonomichna bezpeka pidpriemstv v systemi natsionalnoi bezpeky krainy // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu - Vypusk 13. Chastyna 3. 2015 – S. 88-91.

11. Savchuk O.R. Poniatiini zasady ekonomichnoi bezpeky derzhavy // Mykolaiivskiy natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlyn'skoho - Vypusk 6. 2015 – S. 238-244.

12. Tkach A. A. Institucionalizaciya global'nogo ehkonomicheskogo razvitiya / A. A. Tkach // Byuleten' Mizhnarodnogo Nobeliv'skogo ekonomichnogo forumu. – 2012. – № 1 (5). – S. 398–403.

13. Fedoruk O. V. Ekonomichna bezpeka derzhavy z vidkrytoiu ekonomikoiu: sutnist ta priorytety zmitsnennia // Visnyk Vinnytskoho politekhnichnogo instytutu. 2013. № 4 – S. 31-37.

Рецензент: Карпов В.А. к.е.н., професор кафедри економіки, права та управління бізнесом Одеського національного економічного університету

17.04.2018

УДК 658.338.4

Кузнецова Інна

РОЗВИТОК ПРОЦЕСНОГО ПІДХОДУ В КОНЦЕПЦІЇ КОНТРОЛІНГУ

У статті доведено, що концепція контролінгу доповнює концепцію управління за цілями. Стадії планування та контролю